הלכות ליל הסדר

סימנים תע"ב - תפ"א

יראה שהלילה הזו מאירה כשמש בתוקף אורות עליונים ועל כן היצר הרע מבקש עילה ליכנס באחד מבני הבית, והחכם עיניו בראשו שינעול דלת ויעביר הכל, מוציא מצ"ה [מריבה], **ומכניס אהבה ואשריו.**

[מרן החיד"א עבודת הקודש סימן ז אות רח].

א. יהא שולחנו ערוך מבעוד יום, כדי לאכול מיד כשתחשך, ואף אם הוא בבית המדרש יקום, מפני שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא יישנו[א].

ב. אין להתחיל קידוש היום וההגדה ואכילת מרור ושאר שינויים שעושים בלילה קודם זמן צאת הכוכבים[ב].

ג. יש לשים בקערה: א. ג' מצות[ג]. ב. מרור. ג. חרוסת. ד. ירק, ולכתחילה

א. טוש"ע (תעב ס"א), והיינו כדי שיתחיל את הסדר מיד כשתחשך, כ"כ בשו"ע הרב, ובמשנ"ב (שם ס"ק א) ובכה"ח (שם).

ב. כ"כ הרא"ש (פ"י סי' ב) וטעמו דאיתקש מצה לפסח (פסחים קכ ע"ב) דכתיב על מצות ומרורים יאכלהו, ובתרומת הדשן (סי' קלז) כתב בזה"ל, אע"ג דקודם שיסיים ההגדה ויגיע לאכול מצה ומרור יהיה לילה ממש, מכל מקום כוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות, וגם אכילת שאר ירקות ויתר שינויי דעבדינן כדי שישאלו התינוקות וכל שכן ההגדה עצמה בעי נמי דליהוי בשעה שראוי לאכול מצה ומרור, עכ"ל. ומבואר בדבריו, דכל מצוות הלילה כולל השינויים שעושים בליל הסדר יש לעשותם רק משתחשך, וכ"ה בשו"ע וכנז' לעיל בסמוך.

ג. דעת הרי"ף (פסחים כה ע"ב) והרמב"ם (פ"ח

עדיף כרפס[ד]. ה. ביצה[ה]. ו. זרוע. ומעיקר הדין אפשר לשים כל שני תבשילים שרוצים במקום ביצה וזרוע[ו].

ד. סדר הקערה ע"פ הפשט מכוון באופן שלא יהא מעביר על המצוות, וע"פ הקבלה מכוון באופן אחר, ונהרא נהרא ופשטיה[ז].

ה. ע"פ הסוד ראוי שישאר מכל המינים שבקערה בשלמות [ולכה"פ מעט מכל מין] עד סוף הסדר[ח].

ו. יסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו, לפי שחייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא משעבוד מצרים[ט], ומצוה לנהוג שררה בליל פסח, וע"כ יסדר מקום מושבו ובגדיו וכליו דרך שררה[י].

ה"ו) דסגי בב' מצות, אמנם כבר העיד הב"י (סי' תעג) שהעולם נוהגים כשיטת התוס' (קטז ע"א) והרא"ש (סי' ל), הסוברים שצריך שלש מצות, שנים ללחם משנה והשלישית לבוצעה לשנים וכדלקמן בהל' מוציא מצה, וכתב בכה"ח (סי' תעג ס"ק מד), שכ"ה ע"פ האר"י ליקח ג' מצות.

ד. דכרפס נוטריקון ס' פרך (מהרי"ל, מנהגים), הביאו במג"א (סי' תעג ס"ק ד), והחק יעקב (או' יב) וכ"כ במשנ"ב (תעג ס"ק יט), ובכה"ח (סי' תעג ס"ק מט) כתב, שכ"ה ע"פ האר"י ליקח דווקא כרפס ולא ירק אחר, ובשו"ת חת"ס (ס"ס קלב) כתב, שהגר"נ אדלר טרח להשיג כרפס דווקא הואיל ונפיק מפומיה דהמהרי"ל, ובחזו"ע (עמ' לד) כתב שטרח נמי משום דברי האר"י, עי"ש.

ה. יש בזה כמה שיטות: שיטת הרמב"ם (פ"ח ה"א), שעדיף עוד תבשיל בשר מבושל והזרוע יהא צלוי, וזה עדיף מביצה. ושיטת רבינו פרץ (הובא בטור סי' תעג) שעדיף לעולם ביצה. ונאמרו טעמים לביצה, דהוא (בארמית) מלשון בעי רחמנא למפרק יתנא (דביצה נקראת ביעא בארמית), וי"א עוד טעם שעדיף ביצה, דהוא זכר לאבלות שאין לנו לא מקדש ולא קרבן פסח בעוה"ר.

ו. וכל אחד מאלו דיניו יתבארו לקמן על סדר ליל הסדר בעזה"י.

ז. ברמ"א (תעג ס"ד) הביא הסדר ע"פ הפשט, ובמשנ"ב שם ציין לאחרונים סדר הקערה ע"פ האר"י, וע"ע בכה"ח (סי' תעג ס"ק ח"ן) סדר הקערה ע"פ הח"ן, והסדר הוא כך, זרוע בימין וביצה משמאל, מרור באמצע, תחת המרור, חרוסת בימין, כרפס בשמאל, ותחת שניהם באמצע חזרת.

ח. בא"ח (צו או' לב), ואף שכתב הבא"ח עד סוף אכילת מצה ומרור, פשוט שגם אכילת אפיקומן בכלל אכילת מצה (בפרט לראשונים דעיקר אכילת מצה הוא האפיקומן), וע"כ צריך לשייר עד סוף ברכת המזון, ובשו"ת אורל"צ (ח"ג פט"ו הי"ח) כתב, שישאיר עד סוף הסדר, עי"ש.

ט. כ"כ הב"ח (ריש סי' תעב), ובכה"ח (שם ס"ק ט), וכה"ג כתב במשנ"ב (שם ס"ק ו).

י. ובזה יכופר מה שנהג שררה וגאוה כל השנה, כה"ח (ס"ק יב) בשם היפה ללב (ח"ב אות ב).

אופן וצורת ההסבה:

א. יש לישב בהסיבה דרך חירות, וע"כ יכין כרים וכסתות שיוכל להסב דרך חרות[יא].

ב. אין לו כרים וכסתות יסב על ספסל או כיסא שבצידו[יב], אין לו אפשרות להסב על ספסל או כיסא שבצידו, יסב על ברכי חברו, אך לא על ברכי עצמו דמיחזי כדואג[יג].

ג. אם מיסב באוויר אין זה דרך הסבה ולא יצא יד"ח[יד].

יא. טור ושו"ע (סי' תעב ס"ב).

יב. כ"כ בדרכ"מ (שם) ופסק כן ברמ"א (שם), ובמשנ"ב (שם ס"ק ח).

יג. כן הוכיח מהגמ' מפסחים (קח ע"א) במג"א (שם ס"ק ג), וכ"פ במשנ"ב (שם) ובכה"ח (שם אות טז), שו"ר שכ"כ להוכיח בשו"ת תורה לשמה (סי' קלה), דיכול להסב על כתפי חברו, והביא ראיה שם שה"ה על ברכי חברו.

וכתב בכה"ח (ס"ק טז), שה"ה שלא יניח ידו אפותא (היינו על שפתיו תחת נחיריו) ולא אאוסיא (על מצחו). עיין פסחים (קיב ע"א) בפרוש רשב"ם שם.

יד. כ"כ אחרוני זמננו, עיין במש"כ באורל"צ (פט"ו ש"א), והגרי"ש אלישיב (הו"ד במשנ"ב דרשו שם), והגר"נ קרליץ (חוט שני פסח פי"ז).

וצ"ע דמה חילוק איכא בין הסיבה על ברכי חברו שיצא יד"ח, לבין הסיבה באויר שלא יצא יד"ח, שהרי שניהם אינם דרך חרות, וכל הסיבה שאינה דרך חירות אף בדיעבד לא יצא כמבואר בטוש"ע ס"ג גבי פרקדן, ובראשונים שם דלא הוי דרך חרות, ועיין משנ"ב (סי' תעב ס"ק ט).

ונראה דיש ב' דינים שונים בהסיבה: א. הסיבה שהיא לא דרך חירות, ובזה יוצא יד"ח בדיעבד. ב. הסיבה שהיא דרך עבדות והוא היפך 'בן חורין', ובזה אף בדיעבד לא יצא יד"ח, ובמיסב באויר יש ע"ז שם עבדות, והוא היפך הגמור מבן חורין, דבגמ' כתובות (קיא ע"א) מבואר, דהסיבה שאין בה סמיכה עמידה שיש בה סמיכה טובה הימנה ע"כ, הרי דהסיבה באויר כעמידה חשיב, ועמידה יש בזה משום עבדות (ודומה לזה מצאתי שכתב הגרש"ז אויערבאך [הליכות שלמה, פסח) גבי אשה ששתתה בעמידה, וכתב שאף שאשה שלא הסיבה בדיעבד יצאה, מ"מ אם עמדה אף בדיעבד לא יצאה דזה דרך עבדות], משא"כ הסיבה על ברכי חבירו, דאף דאינו כבן חורין ממש על ידה, ואין זו הסיבה דרך חירות, מ"מ גם אינו הסיבה דרך עבדות, ואינו היפך בן חורין כהסיבה באויר.

וכן יש להוכיח עוד שיש ב' דינים כנ"ל, ממ"ש הרשב"א בתשובה (ח"א סי' רלח), וכן פסק בשו"ע (תעב ס"י), דגם מצטער ומי שמזיק לו יין חייב לשתות ד' כוסות, וכתבו המשנ"ב (שם ס"ק לה) וכה"ח (שם ס"ק סט), דאם יפול למשכב פטור, וטעם הדבר כתב בשעה"צ (שם), דאם יפול למשכב אי"ז דרך חירות, ומבואר בדבריו שאין טעם הפטור משום שחז"ל פטרו אותו משתיית כוסות מחמת שנופל למשכב (וכדין חולה), אלא כל טעם הפטור הוא משום שאי"ז דרך חרות,

ד. ההסיבה צריכה להיות הסיבת הגוף, והוא לכה"פ צידוד זווית של ארבעים וחמש מעלות, והסבת ראשו בלבד לא חשיב הסיבה[טו].

ה. י"א שצריך הסיבה ליד שולחן[טז].

ו. המיסב ושוכב במיטה על גבו, לא יצא יד"ח הסיבה, וכ"ש השוכב על פניו שלא נקרא הסיבה[יז] [ויש להזהר בזה בעושים הסבה על ספה או מטה שיהא מוטה על צידו, ולא שוכב].

וצ"ע דגם אם רק מצטער אי"ז דרך חירות, וכי יש לך מלך או בן חורין השותה דבר שגורם לו צער, וא"כ אמאי מחויב לשתות אם הוא בגדר מצטער. ומוכח, דאם הוא רק בגדר מצטער, כיון שאינו ההיפך הגמור מבן חורין, מחויב לדחוק עצמו ולשתות כמבואר בשו"ע שם, משא"כ אם יפול למשכב שאז שתיית היין אצלו הינה ההיפך הגמור מבן חורין, ויש ע"ז שם עבדות ודאי שפטור משתיית יין, ודו"ק.

טו. הנה לשון רש"י בפסחים (צט ע"ב ד"ה ואפילו) עד שיסב כדרך בני חורין זכר לחירות במטה ועל השולחן, ע"כ. מבואר שההסיבה צריכה להיות על מיטה, או על כרים וכסתות דומיא דמיטה, והוא הטית הגוף, וכ"כ באחרוני זמננו באור לציון (ח"ג פט"ו) והגר"נ קרליץ בחוט שני פסח (פי"ז ס"ק ו) פסקי תשובות (שם) בשם סדר הערוך.

אלא דלשון המשנ"ב (שם ס"ק ז) שכתב בזה"ל, שישב בהסיבה, ר"ל ראשו מוטה לצד שמאל על המיטה או על הספסל וכרים תחת ראשו ע"כ, צ"ע דמשמע דגם בהטיית הראש לחוד סגי, וכן ראיתי שדייק בספר הלכות חג בחג שלדעת המשנ"ב סגי בהטיית הראש בלבד.

אך האמת יורה דרכו, דודאי אי"ז כוונת המשנ"ב, דאיך שייך להטות על המטה או על הספסל את ראשו בלבד, הרי בהכרח על המיטה או הספסל כל גופו מוטה, ואיך כתב המשנ"ב יטה ראשו על המיטה או הספסל, אלא ודאי כוונת המשנ"ב שיטה גופו וראשו על המיטה או הספסל, וקיצר במובן, וכן ראיתי שביאר הגרנ"ק בחוט שני (שם), ופשוט.

טז. כן משמע בלשון רש"י (צט ע"ב ד"ה ואפילו) שכתב בזה"ל, עד שיסב כדרך בני חורין זכר לחירות במטה ועל השלחן עכ"ל [ומש"כ על השולחן כוונתו סמוך לשולחן, דעל משמש פעמים בלשון סמוך, עיין פרש"י בראשית (מט יג) ופשוט], וכ"נ שפסק המשנ"ב (שם) שכתב בזה"ל, ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל, וכרים תחת ראשו אצל השולחן, עכ"ל, וכן דייק מדברי רש"י הנ"ל הגר"ח (בסטנסיל שם) דצריך להסב ע"י שולחן, וכ"כ בקובץ אמרי שפר בשם הגרי"ש אלישיב, ושם כתב שבדיעבד יצא אף אם לא היסב ע"י שולחן.

וע"כ אין ללכת להסב על ספה וכיוצ"ב שרחוקים מהשולחן, אלא יקריב את השולחן לספה וכיוצ"ב באופן שיסב סמוך לשולחן.

יז. פסחים (קח ע"א), פרקדן לא שמיה הסיבה, ע"כ, ובפירוש ר"ח (שם) הביא ב'

ז. ההסיבה צריכה להיות לצד שמאל[יח].

ח. גם איטר יד מיסב לצד שמאל, וכל שכן השולט בשתי ידיו, ואיטר יד שהיסב לצד ימינו יצא בדיעבד[ט], ולענין השולט בשתי ידיו אם היסב על ימינו בדיעבד עיין הערה[כ].

פירושים בפרקדן: א. שוכב על גבו. ב. שוכב על פניו. והרמב"ם (פ"ז ה"ח) והטור (סי' תעב) פסקו כשני הפירושים דבין שוכב על גבו בין שוכב על פניו לא יצא יד"ח הסיבה, וכן פסק בשו"ע (שם ס"ג).

יח. פסחים (שם), וטוש"ע (תעב ס"ג), ועיין בסמוך.

יט. פסחים (שם) הסיבת ימין לא שמיה הסיבה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט, ע"כ.

ונחלקו הראשונים בטעם שהסיבת ימין לא שמה הסיבה, הרשב"ם בשם רש"י (שם) מפרש הטעם, משום דצריך לאכול בימינו, ע"כ לא חשיב הסיבה [אף דבגמ' משמע שהוא משום שמא יקדים, פירש רשב"ם בשם רש"י דטעם זה קאי אפרקדן דלעיל מינה].

אמנם הרשב"ם בשם רבותיו פירש, דהסיבת ימין לא שמה הסיבה שמא יקדים קנה לושט.

ונפק"מ בין הפירושים באיטר יד, דלטעמו של רש"י איטר יד יסב על ימין כיון דאוכל בשמאלו, ולטעמו של רשב"ם יסב על שמאלו דשפיר שייך ביה הטעם שמא יקדים וכו'.

ושולט בשתי ידיו כתב בתרומת הדשן (סי' קלו) דלכו"ע יסב בשמאלו, דהטעם שמא יקדים וכו' שייך בשולט בשתי ידיו, והטעם שצריך לאכול ליכא, דהרי יכול לאכול גם בימינו.

ולענין מעשה בהכרעת ב' הפירושים והנפק"מ הנמשכת מהם, כתב בתרומת הדשן (שם), דפוסקים כטעם שמא יקדים דחמירא סכנתא מאיסורא, וע"כ גם איטר יד יסב על ימינו.

והנה לענין דיעבד כתב הפמ"ג (במשב"ז אות ב) וז"ל, ואף איטר צריך להסב בשמאל וכ"ש שולט בשתי ידיו, ודיעבד אם היסב בימינו יצא משא"כ על גבו או פניו אף בדיעבד לא יצא ע"כ, ובביאור טעמו של הפמ"ג נראה, דכיון דלרש"י איטר יד מיסב על ימינו, ע"כ בדיעבד יצא באיטר יד, ובשעה"צ (שם ס"ק יג) כתב שמהפר"ח משמע דאין דין זה ברור כ"כ, וכוונתו דבפר"ח משמע דמטעם סכנה עקרו לגמרי הסיבת ימין, אמנם גם בפר"ח אינו מוכרח דסו"ס לטעמו של רש"י בדיעבד יצא, והפר"ח כתב טעמו לפרוש רשב"ם, וע"כ כתב בשעה"צ דלפר"ח משמע דאין זה דין ברור [כתבנו זה, ליישב מש"כ להעיר בספר הלכות חג בחג עמ' תפה בהע', ולהנ"ל לק"מ].

ולמעשה באיטר יד נראה דיצא בדיעבד ע"פ מה שכתב הפמ"ג, ושכן פסק במשנ"ב (שם), וכ"ש בהצטרף דעת הראבי"ה הסובר דבזמן הזה אין חיוב להסב, שו"ר שכ"כ בשו"ת חזו"ע (סי' טו), עי"ש.

כ. עיין הערה קודמת, דהבאנו דברי הפמ"ג שאיטר יד שהיסב על ימינו יצא בדיעבד, ופשט לשון הפמ"ג נראה דדיעבד יצא גם בשולט בשתי ידיו, וצ"ע דבשלמא

דין נשים בהסיבה:

ט. מעיקר הדין אין אשה צריכה הסיבה, אלא א"כ היא חשובה, ובזמננו כל הנשים שלנו חשובות הן וצריכות להיסב, וכן מנהג בני ספרד, אמנם בנות אשכנז אינם נוהגות להסב[כא], ובדיעבד אשה שלא הסיבה י"א שיצאה יד"ח, ויש חולקים, ובשתיית ד' כוסות יש להקל שלא תחזור ותסב[כב].

איטר יד שהיסב על ימינו כיון דלטעמו של רש"י צריך לאכול בימין, דינו שצריך האיטר להסב על שמאל, אף דלמעשה פוסקים כטעם הרשב"ם שמא יקדים ומטעם דחמירא סכנתא מאיסורא, מ"מ לענין דיעבד סמכינן על טעמו של רש"י ויצא יד"ח, אך שולט בשתי ידיו מבואר בתרומת הדשן שם שלפי ב' הטעמים מחויב להסב על שמאלו, וא"כ הדר דינו ככל אדם שאם היסב על ימינו לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולהסב, וכ"ש שנראה מדברי הפר"ח שאף איטר יד לא יצא בדיעבד וכ"ש בשולט בשתי ידיו, ולכאורה צ"ל שבשולט בשתי ידיו גם הפמ"ג מודה שאם היסב על ימינו לא יצא בדיעבד.

כא. פסחים (שם) אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה, ע"כ.

וכתבו הראשונים (כ"ה ברבינו ירוחם [מב ע"ד) ובמרדכי (לז ע"ד) הובא בב"י], שנשים שלנו מיקרו חשובות, וכ"כ ברמ"א שנשים שלנו מיקרי חשובות, ומ"מ כתב שם שהמנהג הוא שנשים לא מסבות משום שסומכים על שיטת הראבי"ה, שא"צ הסיבה כלל בזמן הזה, וצ"ע דכיון דנשים חשובות חייבות להסב, וכתבו הראשונים דנשי דידן מיקרו נשים חשובות, א"כ הדר דיניהו כאנשים שחיבים להיסב, וכשם שאין אנו סומכים על שיטת הראבי"ה לענין אנשים, א"כ ה"ה לענין נשים חשובות, ושו"ר שכן כתב להקשות בערוך השולחן, עי"ש שכתב טעם אחר למנהג.

ובכה"ח (שם ס"ק כח) כתב, שנשים שלנו מיקרו חשובות וחייבות בהסיבה, עי"ש, וכן מנהג בני ספרד שנשים מיסבות.

כב. שהרי הרמ"א שם סע' ז', סמך על שיטת הראבי"ה, שבזמננו א"צ הסיבה אף לגברים, אף שאין דעת השו"ע כן, אך לנשים ודאי דיש לסמוך ע"ז לכה"פ לענין דיעבד, וכ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהליכות שלמה (פסח פ"ט), ובשו"ת חזו"ע (סי' יד).

אמנם באורל"צ (ח"ג פט"ו ב) כתב שאשה שלא הסיבה אף בדיעבד צריכה לחזור ולהסב, עי"ש, ולשון השו"ע לקמן ס"ז, 'כל' מי שצריך הסיבה וכו' מסייעו, וגם פשט ההלכה מורה כן, שהרי הדר דיניהו של נשים חשובות כאיש וכנ"ל בשם ערוך השולחן, עי"ש.

ולמעשה נראה שבשתיית ד' כוסות יש להקל, דאפילו לאנשים יש מקילים שא"צ לחזור ולהסב [גם ללא שיטת הראבי"ה, וכמש"כ בברכי יוסף (סי' תעב ס"ק ח), עי"ש], אמנם לכה"פ צריכה להסב בכזית מצה אחד, ואם לא הסיבה אפילו בכזית מצה אחד תחזור ותאכל לכה"פ כזית אחד בהסיבה.

דין אבל בהסיבה:

י. אבל [תוך יב חודש על אביו או אמו או תוך שלשים על שאר קרובים] חייב בהסיבה[כג], וטוב שישנה קצת מהסיבה רגילה[כד].

דין בן ותלמיד ושמש בהסיבה:

יא. בן אצל אביו חייב בהסיבה דמסתמא האב מוחל לבנו, אמנם תלמיד אצל רבו [וה"ה גדול הדור אף שלא למד ממנו כלום] אינו צריך הסיבה אלא א"כ ירשה לו רבו בפירוש להיסב[כה].

יב. שמש אצל בעה"ב [כגון מלצרים באולמות] חייבים בהסיבה[כו].

יג. כל מי שצריך הסיבה, אם אכל ושתה בלא הסיבה לדעת השו"ע לא יצא וצריך לחזור ולהסב, ואם בירך ברהמ"ז צריך ליטול ידיו ולברך המוציא ויאכל בהסיבה[כז], ולדעת הרמ"א בשתי כוסות הראשונות וכן באכילת מצה יחזור ויסב, ובשתי כוסות אחרונות א"צ לחזור ולהסב[כח].

אמנם אשה ששתתה בעמידה יש שהסתפקו האם יצאה יד"ח כיון שזה דרך עבדות וצריכה לחזור ולשתות בהסיבה (הליכות שלמה פ"ט יט), וכן מטו מיניה דהגרי"ש אלישיב (הגדש"פ שלו בפסקים).

כג. משנ"ב (שם ס"ק יג), ובכה"ח (שם ס"ק כט).

כד. דהיינו שלא יסב על מיטה כבודה וכלולה (פמ"ג שם).

כה. פסחים (קח ע"א) וטוש"ע (שם סעי' ה), ומש"כ שברבו צריך בקשת רשות, מהב"י משמע דסגי ברואה ושותק (דכן פירש סוגית הגמ' גבי רבה, עי"ש), ושו"ר שכן כתב לדייק מדברי הב"י בכה"ח (שם ס"ק לד), אמנם המשנ"ב (ס"ק יז) כתב, דצריך בקשת רשות מפורשת, ובכה"ח שם בשם המאמ"ר דלכתחילה לכו"ע יבקש רשות שמא יקפיד רבו, אלא א"כ עבר והיסב.

כו. פסחים (שם), וכ"כ הרי"ף (כג ע"א), והרמב"ם (פ"ז ה"ח), והרא"ש (סי' כ), וכ"פ השו"ע (סעי' ו).

כז. בה"ל (שם ד"ה לא) בדעת השו"ע. **ואף** שכתב בבה"ל שם בדעת השו"ע שיש לברך על אכילת מצה, מ"מ למעשה אף לבני ספרד לא יברך על אכילת מצה משום שיטת הראבי"ה וסב"ל, ובפרט שהסיבה מעיקר הדין בעינן רק בב' כוסות כמבואר בגמ' וכדלעיל, ועיין במש"כ החיד"א בברכי יוסף (סי' תעב ס"ק ח) ואף דלא קי"ל כמש"כ שם, אלא דבעינן לחזור ולהסב כפסק השו"ע, מ"מ לענין ברכה מידי ספיקא לא נפקא וסב"ל, וכ"פ בחזו"ע (מגיד עמ' סח).

כח. טור (סי' תעב) ומקורו בראב"ש שם, ובשו"ע (ס"ז) פסק כדעת הרא"ש, אלא שהרמ"א שם היקל לענין דיעבד לסמוך על שיטת הראבי"ה שבזמן הזה א"צ להיסב, וע"כ בשתי כוסות אחרונות שנראה כמוסיף על הכוסות אין לחזור ולהיסב.

יד. סדר הלילה הוא - קַדֵּשׁ. וּרְחַץ. כַּרְפַּס. יַחַץ. מַגִּיד. רָחְצָה. מוֹצִיא מַצָּה. מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה.

טו. יש מייחסים סדר זה קדש ורחץ וכו׳ לרש״י, ויש מייחסים אותו לאחד מבעלי התוס׳, ומ״מ ראוי לומר כל סימני הסדר ולפני הקידוש יאמר קדש, ורחץ לפני הנטילה לכרפס וכו׳[כט].

◆ דיני שתיית ד׳ כוסות בליל הסדר ◆

א. חייב אדם לשתות בליל הסדר ארבע כוסות יין, הראשון בקדש, השני בסוף מגיד, השלישי בסוף ברכת המזון, והרביעית בסוף ההלל, וצריך לשתות כל הד׳ כוסות בהסיבה[ל].

כט. יסוד ושורש העבודה.

וכתב בכה״ח (סי׳ תעג ס״ק לב) וז״ל, גם הסימנים יאמר בפה, דהיינו קודם קידוש יאמר קדש, וקודם הרחיצה הראשונה יאמר ורחץ, וכן כל הסדר, כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאוד, יסוד ושורש העבודה, ועיין בפרי עץ חיים (פ״ז) מה שכתב סודות בזה, יעו״ש, עכ״ל.

ל. פסחים (קח ע״א) איתמר, מצה צריך הסיבה, מרור אין צריך הסיבה, יין, איתמר משמיה דרב נחמן: צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה, ולא פליגי, הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי, אמרי לה להאי גיסא, ואמרי לה להאי גיסא, אמרי לה להאי גיסא, תרי כסי קמאי בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות, תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה מאי דהוה הוה, ואמרי לה להאי גיסא אדרבה, תרי כסי בתראי בעו הסיבה ההיא שעתא דקא הויא חירות, תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה דאכתי עבדים היינו קאמר, השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה, ע״כ.

וצ״ע דבשלמא למ״ד תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה מטעם דמאי דהוה הוה, שפיר י״ל דאם מיסב לא הפסיד, אך למ״ד תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה דאכתי עבדים היינו קאמר, צ״ע מסקנת הגמ׳ דיסב בתרי כסי קמאי הרי בכה״ג חשיב תרתי דסתרי דמיסב בזמן שאומר עבדים היינו.

שו״ר שעמד בזה הפר״ח והחיד״א בברכי יוסף (סי׳ תעה אות ג) ששם מביא דברי הפר״ח (סי׳ תעה סעי׳ א), הדן במי שהיסב במרור האם יוצא יד״ח מרור, דאף שאין צריך להסב, מ״מ אם היסב לא גרע, או דלמא כיון שיש כאן תרתי דסתרי, דאכילת מרור הוא סתירה להסיבה, א״כ אף אכילת מרור לא יצא, והפר״ח הביא ראיה מסוגיין דיצא יד״ח, דהא למ״ד דיש להסב בכוסות אחרונות משום דבכוסות ראשונות אומר עבדים היינו הרי יש כאן תרתי דסתרי, ואם בתרתי דסתרי לא יצא יד״ח א״כ איך הגמ׳ אומרת דיש להסב בכל הד׳ כוסות כדי לצאת יד״ח כו״ע, הא למ״ד זה אינו יוצא יד״ח, ומכאן הוכיח הפר״ח שגם בתרתי דסתרי יוצא יד״ח, וע״כ יוצא יד״ח גם במי

ב. חיוב הקידוש בליל הסדר אינו כשאר קידוש בשאר שבתות השנה, דבשאר שבתות השנה החיוב הוא רק לקדש את השבת על כוס היין, אך בליל הסדר יש חיוב נוסף "לשתות" ארבעה כוסות, ועל כן יש להחמיר בשתיית ד' כוסות בסוג ובמהות היין יותר משאר שבתות השנה[לא].

שהיסב במרור, אמנם החיד"א פליג על ראיית הפר"ח, ודחה דבריו בזה"ל, ויש לדחות כי האף אמנם דלמ"ד תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה משום דעבדים היינו, רשאי להסב, מכל מקום לא דמי, שאין הכוסות עצמם זכר לעבדות, אלא אדרבה הד' כוסות זכר לד' לשונות של גאולה, (אבל) מרור דאיהו גופיה זכר לעבדות, נימא דאינו רשאי להסב, עכ"ל.

ומבואר מדברי החיד"א, דס"ל דחיוב ההסיבה הוא מדין 'שתיית היין' והוא זכר לד' לשונות של גאולה, וע"כ מן הראוי להסב בכל הד' כוסות, אלא דפליגי בגמ' איזה מהם עדיף טפי, ולמסקנת הגמ' כיון דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה, דהסיבה בכל הד' כוסות נצרכת שהרי הם כנגד ד' לשונות של גאולה ועיין בסמוך.

לא. חיוב שתיית ד' כוסות אינו כמו חיוב של כמה מהמצוות לעשות אותם על הכוס, כגון קידוש והבדלה ברהמ"ז ברכות אירוסין ונישואין וכיוצ"ב, אלא יש חיוב 'שתיית' הד' כוסות, וראיה פשוטה לזה שבקידוש אין חיוב שכל אחד יהא לפניו כוס אלא רק בעה"ב מקדש על הכוס ושאר בני הבית אינם חייבים לטעום [רק מצד מצוה מן המובחר כמבואר בסי' רעא], ואילו בליל הסדר יש חיוב שיהא כוס בפני כל אחד ואחד כדי לקיים מצות 'שתיית ד' כוסות' [כמנהגנו, וכמבואר בשו"ע סי' תעב סעי' יד שיש חיוב על נשים וכו' לשתות, ושם סעי' טו שיש ליתן אף לפני הקטנים כל אחד כוסו לפניו].

וכן מי ששונא יין או מזיקו יכול לקדש על חמר מדינה או על הפת (סי' רעב), משא"כ בליל הסדר כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' רלח) שצריך לדחוק עצמו ולשתות ד' כוסות אף אם שונא יין או מזיקו, וכ"פ השו"ע (סי' תעב סעי' י), והיינו משום שיש חובה מדרבנן לשתות ד' כוסות.

ועוד יש להוכיח כנ"ל דנחלקו הראשונים האם יוצאים ביין לבן ודעת רוב הראשונים שיוצאים, ודעת הרמב"ן שאין יוצאים, ועיין לקמן, והנה השו"ע בהל' שבת (סי' רעב ס"ד) כתב בזה"ל, מקדשים על יין לבן, והרמב"ן פוסלו לקידוש אפי' בדיעבד, אבל מבדילין עליו, ומנהג העולם כסברא ראשונה, עכ"ל. הרי שגם סתם שלא כדברי הרמב"ן, וכתב בסתם מקדשים על יין לבן, וגם סיים שמנהג העולם כסברא ראשונה, אמנם בהל' פסח (סי' תעב סי"א) כתב השו"ע בזה"ל, מצוה לחזר אחר יין אדום ע"כ, ולא הזכיר השיטות שיוצאים ביין לבן, וגם שמנהג העולם לצאת ביין לבן, משמע שאף שיש מנהג העולם לקדש ביין לבן, מ"מ בליל הסדר מצוה לחזר אחר יין אדום, אף שמכלל דבריו שכתב מצוה לחזר משמע שאינו מעיקר הדין, מ"מ מוכח נמי דבליל הסדר מצוה לחזר אחר יין אדום, משא"כ בקידוש והבדלה של שאר שבתות השנה.

ועוד מוכח כן מהא דכתב השו"ע (סי' רעא סעי' יג - יד), דבקידוש סגי לשתות מלא

ג. טוב שיאחזו ויגביהו כל המסובים אנשים ונשים בידם את הכוס בשעת הקידוש כדרך המקדשים[לב].

ד. יש להקפיד בד׳ כוסות בכל הדברים הנוהגים בכוס של ברכה, והיינו שיקבל את הכוס בשתי ידיו, וכשמברך יאחז הכוס בימינו, ויגביה הכוס טפח מעל השולחן, ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו[לג].

דין מי ששתה ד׳ כוסות בבת אחת:

ה. חייב לשתות בליל הסדר ארבע כוסות יין וחייב לשתותם על הסדר [כפי שיפורט להלן], שתאן בבת אחת לא יצא.

לוגמיו, ועוד כתב שם דיש מקילים שאף שתיית כולם מצטרפת לשיעור מלא לוגמיו, אך בהלכות הפסח (סי׳ תעב סעי׳ ט) כתב, ישתה כולו או רובו (והיינו כולו לכתחילה, ורובו בדיעבד), ועיין בבה"ל (סי׳ תעב סעי׳ ט) שהביא, שכ"כ הר"ן ומהר"ם חלואה, עי"ש, הרי שהצריך השו"ע בליל הסדר לשתות לכתחילה כל הכוס, ובקידוש אף לכתחילה סגי ברוב רביעית.

ומכל זה מוכח דבליל הסדר יש חיוב נוסף של שתיית ד׳ כוסות, ועל כן יש להחמיר יותר במהות וסוג היין ובשיעורי היין דאינו רק דין לקדש על היין.

ושו"ר שכ"כ להדיא הגרי"ז בחידושיו על הרמב"ם (פ"ז ה"ט), שבליל הסדר יש נמי חיוב שתיה מלבד לקדש על היין, והביא את הראיה האחרונה הנז׳ מדברי השו"ע (אלא דשם כתב ששיטת התוס׳ היא, שאין חיוב שתיה אלא דינו ככל קידוש, עי"ש, ובמק"א הארכנו).

אלא שיש להעיר ע"ז ממש"כ השו"ע בהל׳ קידוש (רעב סעי׳ ח), שמקדשים על יין מבושל ושיש בו דבש, וי"א שאין מקדשים עליהם, ע"כ. ובהלכות פסח (סי׳ תעב סעי׳ יב) כתב השו"ע רק דעה ראשונה הנ"ל, ולסוברים שהלכה כסתם לגמרי (דעת היבי"א) ניחא, ולדעת הכה"ח שיש לחוש לי"א יל"ע בזה, ומ"מ מרוב ככל המקומות הנ"ל מוכח שהשו"ע ס"ל שיש להחמיר בשתיית ד׳ כוסות בליל הסדר יותר משאר שבתות.

וע"כ כמה חומרות שאין נוהגים אותם בשאר שבתות השנה בשיעור היין ובמהות היין וכו׳, ראוי להחמיר כן בפסח דנוסף חיוב שתיית ד׳ כוסות.

ובפרט יש להחמיר בכוס ראשונה דיש הסוברים שהיא מן התורה (עיין שו"ת חזו"ע סי׳ ב אות ג שהביא כמה ראשונים שכתבו כן).

לב. כ"כ בהליכות שלמה להגרש"ז אויערבאך זצ"ל (דיני קדש סעי׳ כא), ובחוט שני (שבת קובץ ענינים אות יט) כתב שא"צ שיגביהו כולם הכוסות כיון שהמקדש מוציא את כולם בקידוש, ע"כ, אמנם למש"כ לעיל שהוא דין על כל אחד ואחד בשתיית הכוס נראה עיקר כדברי הגרשז"א, וכן המנהג שכל אחד מהמסובים מגביה הכוס בידו.

לג. כמבואר כ"ז בשו"ע סי׳ קפ"ג סעי׳ ד׳, וצריך להקפיד בזה בכל הד׳ כוסות כמש"כ הבא"ח (פר׳ צו סעי׳ כח - כט).

ו. נחלקו הפוסקים בביאור "שתאן בבת אחת" שנתבאר שלא יצא, י"א[לד] דהיינו דווקא אם שתאן ברצף ממש אבל אם הפסיק בין כוס לכוס יצא וי"א[לה] דחייב לקרא ההגדה בין כוס לכוס ואם לא קרא ההגדה בין כוס לכוס אף אם שהה ביניהם לא יצא, והעיקר כדעה ראשונה ויש לחוש ולהחמיר כדעה שניה[לו].

שיעור כוס היין הראוי לד' כוסות:

ז. שיעור כוס היין הוא רביעית, ובמידות שעורי זמננו לדעת הגר"ח נאה יש ליקח כוס המכיל 86 סמ"ק [כמנין כו"ס], ולדעת החזו"א יש ליקח כוס המכיל 150 סמ"ק [כמנין כו"ס הגו"ן][לז].

לד. שיטת רש"י (פסחים קח ע"ב ד"ה שתאן) ועוד ראשונים, וכן ס"ל לב"י, וכן נקט לעיקר בבה"ל (תעב ס"ח ד"ה שלא), עיין בסמוך.

לה. פר"ח (סי' תפד). הובא בבה"ל שם.

לו. בגמ' פסחים (קח ע"ב), שתאן בבת אחת, רב אמר ידי יין יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא, ע"כ.

ופרשב"ם (שם ד"ה ידי יין) ידי יין יצא משום שמחת יו"ט, אבל ידי ארבעה כוסות לא יצא וכולן חשובין כוס ראשון ולא יותר, וצריך להביא עוד שלשה כוסות על הסדר, עכ"ל.

וברמב"ם (פ"ז חו"מ ה"י) כתב וז"ל, כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה. וכוס ראשון אומר עליו קידוש היום, כוס שני קורא עליו את ההגדה, כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון, כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר, ובין הכוסות האלו אם רצה לשתות שותה, בין שלישי לרביעי אינו שותה, ע"כ. **לכן** יש להקפיד אם אחד מהמסובין הוא זקן או חולה או בעל תשובה שעדיין אינו בקי דיו בדיני הסדר, שלכל הפחות יאמרו קצת מההגדה בין כוס לכוס.

לז. הארכנו בזה לעיל בקונטרס שיעורי תורה, עי"ש בהרחבה, ועיקרי הדברים הם דבגמ' פסחים (קט ע"א) מבואר דשיעור הכוס הוא רביעית, עי"ש, וידועה מח' הפוסקים האם נתקטנו השיעורים, והצל"ח בפסחים שם האריך להוכיח, שנתקטנו השיעורים וכשיטתו החזיק החזו"א, ומאידך דעת הגר"ח נאה שלא נתקטנו השיעורים, והאריכו בזה כ"א בספריו, ולמעשה בין בני ספרד המנהג פשוט כדעת הגר"ח נאה וכ"כ בכה"ח במקומות רבים (עיין סי' תפו אות א ובעוד מקומות) וכן מבואר בבא"ח (אף שבשיעור חלה החמיר וצ"ב, עי"ש בקונטרס השיעורים), וכ"כ באורל"צ (ח"ג פט"ו תשובה ג), ובחזו"ע (פסח ובמקומות רבים) והוא פשוט בין כל בני ספרד, וגם בין בני אשכנז דעת רבים מהאחרונים שהעיקר כדעת הגר"ח נאה, כ"כ הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פסח פ"ט), ושם מובא שראה כוס שקידש עליו בעל החמדת שלמה והחזיק 90 סמ"ק בדיוק, וכן דעת הגרי"ש אלישיב (שבות יצחק